

Toruń, 6 czerwca 2023 r.

prof. dr hab. Jacek J. Bleszyński
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agaty Zofii Trębacz-Ritter

pt. *Przetrwale zaburzenia wymowy a integracja szkolna i osiągnięcia szkolne uczniów kończących etap edukacji wczesnoszkolnej* (Speech sound disorders and their importance for educational performance and school integration of the third-grade primary school students) napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Iwony Chrzanowskiej; Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań 2023

Ogólna ocena rozprawy

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa mgr Agaty Zofii Trębacz-Ritter pt. *Przetrwale zaburzenia wymowy a integracja szkolna i osiągnięcia szkolne uczniów kończących etap edukacji wczesnoszkolnej* składa się z 586 stron. Podjęto w niej problematykę funkcjonowania uczniów w wadami wymowy, którzy podlegali wcześniejszym oddziaływaniom terapeutycznym logopedów, z ograniczonymi efektami tej pracy. Jest to rozprawa, która dotyczy nie tyle efektywności prowadzonych terapii, co występowania przetrwałych zaburzeń mowy z wskazaniem na funkcjonowanie uczniów w środowisku szkolnym i rodzinnym. Problem przedstawiony przez mgr Agatę Zofię Trębacz-Ritter charakteryzuje triada badawcza - uczeń, rodzic, nauczyciel-terapeuta-wychowawca (często logopeda w jednym), która odnosi do uzyskiwanych osiągnięć edukacyjnych, czy bardziej wpływu lub przystosowania w odniesieniu do uzyskiwanych osiągnięć.

Rozprawa jest ważnym i wiele wnoszącym opracowaniem, zarówno w odniesieniu do przedstawionej agendy bibliograficznej, podejścia metodologicznego, jak również przeprowadzonych badań. Co istotne Autorka posiada odpowiednie kompetencje i kwalifikacje do prowadzenia badań dotyczących wad wymowy i funkcjonowania ucznia w systemie szkolnym.

Struktura i zawartość treściowa rozprawy

Praca ma charakter opracowania naukowego w ujęciu tradycyjnym, tj. dokonano podziału na część teoretyczną, w skład której weszły pierwsze trzy rozdziały (Teoretyczne tło

rozważań nad problematyką osiągnięć szkolnych i integracji szkolnej uczniów w wieku wczesnoszkolnym; Mowa, wymowa i ich formy zaburzone w polskim i międzynarodowym dyskursie logopedycznym; Zaburzenia wymowy. Implikacje dla szkolnego funkcjonowania uczniów w wieku wczesnoszkolnym), metodologiczną (Założenia metodologiczne badań własnych) oraz badawczą (Osiągnięcia szkolne i integracja szkolna uczniów z przetrwałymi zaburzeniami wymowy – analiza i interpretacja wyników badań własnych). Praca kończy rozdział nienumerowany (Zakończenie oraz implikacje praktyczne) oraz bibliografia (s. 530-574), załączniki (s. 575-580) i spis rysunków i tabel (s. 581-586).

Praca ma charakter komplementarny i spełnia wymogi opracowania naukowego.

Ocena merytoryczna poszczególnych części rozprawy

Część teoretyczna, opierająca się na trzech rozdziałach, to wprowadzenie do sformułowanego problemu badawczego w ujęciu interdyscyplinarnym, czyli m.in. z zakresu logopedii, językoznawstwa, psychologii, pedagogiki.

W pierwszym rozdziale pt. *Teoretyczne tło rozważań nad problematyką osiągnięć szkolnych i integracji szkolnej uczniów w wieku wczesnoszkolnym* Autorka przedstawiła przeglądowo teorie dotyczące rozwoju człowieka - ucznia z wadami wymowy (L. S. Wygotski, R. J. Havighurst i Urie Bronfenbrenner) oraz integracji szkolnej uczniów (Arnold J. Sameroff, Richard M. Lerner i Leon Festinger), które wpisały się w poruszaną problematykę. Przedstawiony materiał przyjął formę dyskusji i pogłębionej analizy z ukierunkowaniem na problematykę ucznia z wadą wymowy.

Kolejny rozdział pt. *Mowa, wymowa i ich formy zaburzone w polskim i międzynarodowym dyskursie logopedycznym: Zaburzenia wymowy* został poświęcony problemom logopedycznym. Rzeczowo poprowadzono analizę klasyfikacji zaburzeń mowy (i wymowy) zarówno w odniesieniu do polskiego systemu, jak również zagranicznych opracowań – w tym przypadku anglojęzycznych oraz podjęto merytoryczną dyskusję. Podczas lektury natknąłem się na problem powoływania pośredniego. Dotyczy to odwołania się do klasyfikacji Ireny Styczek (s. 45) za Jastrzębowską: „Określa nim opóźnienie w nabywaniu języka na skutek opóźnień w kształtowaniu się struktur mózgowych.” Oznacza to, że zaburzenie mowy nie jest postrzegane wyłącznie jako zaburzenie artykulacji, a raczej jako niedokształcenie mowy pochodzenia korowego (Jastrzębowska, 2013, s. 378)”. Irena Styczek przedstawia dyslalię, jako „opóźnienie w przyswajaniu sobie języka, na wskutek opóźnianego wykształcenia się funkcji pewnych struktur mózgowych” (I. Styczek, 1991, Logopedia, PWN, s. 250) – nie chodzi o wykształcenie struktur, ale ich funkcji – co nie jest tożsamym.

W przedstawionych analizach brakuje, choć nie wydaje się konieczne, odniesienia do innych klasyfikacji, np. Janiny Szumskiej, jak i innych podejść I. Styczek. Ważne i adekwatne jest przedstawienie problematyki diagnozy w ujęciu *Speech sound disorder* w opisie nienormatywnych realizacji dźwięków mowy, co stanowi istotę pisanej dysertacji w szczególności reszkowe błędy wymowy (*residual speech errors*) i utrzymujące się zaburzenia wymowy (*persistent speech sound disorder*). Pani Magister podjęła się nie tylko przedstawienia problemu, podjęcia dyskusji, ale również analizy porównawczo-krytycznej swoich założeń, co stanowi dla mnie podstawę do wysokiej oceny przedsięwzięcia. Droga, jaką wybrała Doktorantka jest jedną z wielu możliwych, wybór został dobrze zaargumentowany i poparty literaturą.

Trzeci rozdział, zatytułowany *Implikacje dla szkolnego funkcjonowania uczniów w wieku wczesnoszkolnym*, moim zdaniem harmonizuje się w podejściu pedagogicznym. Przedstawienie terminu *przetrwale zaburzenia wymowy* w ujęciu literatury zagranicznej i w oparciu o polskie badania zostało dobrze udokumentowane i prawidłowo wykorzystane. Odniesienie się do problemów etiologii, jak również uwarunkowań wpływających na rozwój dziecka, jako ucznia w odniesieniu do wymagań podstawy programowej oraz rozwoju społecznego, są osadzone w istocie problemu, jak również odnoszą się do prowadzonych przez Autorkę badań.

Część teoretyczna jest napisana w sposób klarowny, odnosi się do poruszanej tematyki. Mankamentem jest prezentacja materiału, często nadmiernie wyjaśniająca problematykę, która na poziomie dysertacji powinna być znana recenzentom i można było ją pominąć. Tekst jest dobrze przygotowany edytorsko (może zostać opublikowany - co będę zalecał w dalszej części swojej opinii).

W części poświęconej badaniom zostały przedstawione wszystkie ważne elementy wymagane metodologią badań jakościowych. Autorka podjęła się dyskusji i argumentacji dotyczącej wyboru swojej drogi badawczej. Jest to dojrzałe i wieloaspektowe podejście z prezentacją dylematów, argumentów oraz konsekwencją wyboru rozwiązań.

Przedstawiono dwa pytania badawcze, z których pierwsze zostało uszczegółowione 7 pytaniami. W przypadku 1.7. sugerowałbym dla ukazania logicznej struktury, aby wyszczególnić 1.7.1 pytanie doprecyzowujące problem hetero/homogeniczności grupy badanej. Podjęte badania w równoległej strategii są dobrze zaargumentowane. W badaniach posłużono się już opracowanymi narzędziami. Brakuje informacji o analizie dokumentów, w tym przypadku wytworów dziecka, jakim są próbki pisma uczniów (zamieszczone w pracy).

Nie jest dla mnie jasnym stwierdzenie: *Autorka zakładała, że po wcześniejszej deklaracji wychowawcy przeprowadzi badanie logopedyczne w celu potwierdzenia bądź wykluczenia występowania zaburzenia wymowy, ale pozytywny efekt diagnozy nie będzie zobowiązywał rodziców do wyrażenia zgody na kontynuację udziału dziecka w projekcie* (s. 204). Zgodnie z przedstawioną tabelą, trzy nauczycielki posiadały kwalifikacje logopedyczne i obejmowały opieką terapeutyczną 5 dzieci. Pozostałe nauczycielki nie posiadały kompetencji do przeprowadzenia diagnozy logopedycznej (opieka nad 13 dziećmi). Również nie jest dla mnie jasne stwierdzenie: *że po wcześniejszej deklaracji wychowawcy przeprowadzi badanie logopedyczne – czy chodzi, że wychowawca przeprowadzi; czy że wychowawcy przeprowadzą, czy zostaną one przeprowadzane przez Doktorantkę?*

W tabeli 8 dokonano opisu charakterystyki uczniów z przewlekłymi zaburzeniami mowy (s. 207-209). Zarówno tu, jak i późniejszym tekście brakuje doprecyzowania z użyciem terminów logopedycznych, np. deformacja głosek – o jakim charakterze?. Nie znalazłem też informacji o braku lub występowaniu/współwystępowaniu zaburzeń i chorób u badanych dzieci. Moim zdaniem, mogą one mieć istotny wpływ na ich funkcjonalnie, jak również ograniczenia efektywności terapii logopedycznej (np. u dziewczynki 12 Marta z ilorazem inteligencji poniżej przeciętnej, s. 384).

Dobór grupy kontrolnej składającej się z trzech uczniów uważam za problematyczny, zarówno z powodu prowadzonych badań, które są oparte na metodologii jakościowej, ilości uczniów w tej grupie, jakości doboru pod względem porównawczym z grupą badaną oraz samego doboru (s. 213). Uważam takie działanie za zbędne.

Dobór narzędzi uznaję za prawidłowy i dobrze opisany. Kolejnym problemem, choć do przyjęcia, jest wyjaśnienie, iż: *autorka nie włączyła do badań uczniów ze średniego miasta ze względu na trudności logistyczne związane z organizacją procesu badawczego* (s. 235).

Zasadne, świadczące o świadomym podejściu do procesu badawczego są ograniczenia badań własnych uwzględnione przez Doktorantkę.

Część badawcza ma ustrukturyzowany charakter. Podział w tej części został dokonany ze względu na miejsce prowadzonych badań (w domyśle, miejsce zamieszkania ucznia). Zaprezentowano badania w odniesieniu do osiągnięć szkolnych i integracji szkolnej uczniów z przetrwałym zaburzeniem wymowy, uwzględniając miejsce zamieszkania dzieci po sześciu: z dużego miasta (Filip, Kinga, Aneta, Jakub, Michał, Beata), z małego miasta (Kacper, Marcel, Karolina, Ewa, Anna, Marta), ze wsi (Piotr, Eliza, Jan, Sonia, Bruno, Eryk). Wiek dzieci wahał się od 9,4 do 11,2 [dzieci z miasta: Beata (10;3); Michał (9;9); Jakub

(10;5). Aneta (10;4); Kinga (10;4); Filip (10;3); z małego miasta: Marta (9;4); Anna (10;0); Ewa (9;11); Karolina (9;6); Marcel (10;3); Kacper (10;0); ze wsi: Piotr (9;10); Eliza (10;3); Jan (9;9); Sonia (9;8); Bruno (11;2)], co uznają za dużą rozpiętość wieku badanych uczniów.

Opisy zostały przedstawione w sposób schematyczny, ilościowe w formie graficznej i są one adekwatne do poruszanej problematyki. Autorka starała się rzetelnie zaprezentować zgromadzony materiał, a w podsumowaniu odnieść się do literatury. Przedstawienie różnych uwarunkowań i problemów związanych z kształtowaniem się umiejętności społecznych uczniów, jak również uwarunkowań rodzinnych (w szczególności współpracy ze specjalistami – logopedą), są ważnym elementem analizy strukturalnej. Doceniam prawidłowe przedstawianie wyników analiz zapisu fonetycznego, ale w niektórych brakuje uszczegółowienia problemów występujących zaburzeń mowy. Staram się tu ukazać problem stosowanych nazw, jakie w przypadku nas, logopedów obowiązują. Przykładem może być stosowanie terminologii specjalistycznej, np. tyłozgryz (ze stomatologii – chociaż taką diagnozę powinien postawić ortodonta s. 275; ale i 399, 384), ale „Orientacyjna ocena warunków zgryzowych wskazuje na występowanie dotylnej wady zgryzu o typie tyłozgryzu” (s. 384) – co dla bezpieczeństwa określiłbym ze swojego doświadczenia – przesunięciem żuchwiczym.

Przedstawiona analiza z przetrwałym zaburzeniem wymowy w porównaniu z wynikami grupy kontrolnej w formie tabelarycznej (s. 494-495) pozwalają na dokonanie analizy porównawczej, która stała się podstawą opisu problemu i wnioskowania przez Doktorantkę. Podział na osiągnięte wyniki szkolne pozwolił na przedstawienie wnioskowania odnośnie uzyskiwania przez uczniów przewidywanych sukcesów szkolnych i akceptacji społecznej. Wnioski są ogólne, zgodne z założeniami badań jakościowych, błędem byłoby ich generalizowanie. Brakuje mi odniesienia się w tej końcowej części do założeń Stanisława Grabiasa (o których Doktorantka wspominała w swojej pracy).

Rekomendacje praktyczne - ważny element prac badawczych na kierunkach społecznych - są koherentne z prowadzonymi badaniami i założeniami badawczymi. Wniosek pozwala mi stwierdzić, iż założenia metodologiczne, agenda literatury, grupa badawcza z posiadanymi kwalifikacjami i kompetencjami pozwoliły mgr Agacie Zofii Trębacz-Ritter na sprawne, zgodnie z założonymi procedurami przeprowadzenie procesu badawczego i złożenia dysertacji.

Wykorzystana literatura

W rozprawie wykorzystano ponad 500 pozycji, 10 źródeł internetowych i dwa akty prawne. Została ona prawidłowo dobrana pod względem podejmowanych problemów, aktualności

publikacji, jak również selekcji źródeł. Publikacje te zostały przede wszystkim wykorzystane do prezentowania problemów, ale na szczególną uwagę zasługuje fakt podejmowania dojrzałej dyskusji i polemiki. Dotyczy to zarówno problemów badawczych, jak również metodologii, jaką Autorka dostosowała do wymogów badań własnych – wynikających również z uwarunkowań pandemicznych.

W bibliografii znajdują się jednak pozycje, które nie zostały wykorzystane w pracy, np. Szulc A., Wciórka J., Rymaszewska J., Pilecki M., Gałęcki P., Sidorowicz S. (2018). W odniesieniu do pozycji Kryteria diagnostyczne zaburzeń psychicznych DSM V. Udra Urban & Partner, nieprawidłowo zapisano tytuł (<https://www.ikamed.pl/kryteria-diagnostyczne-zaburzen-psychicznych-dsm-5-174--urb00961>). Tak napisany tytuł jest na s. 158, natomiast na s. 54 jest błędny przypis.

Poza tym bibliografia jest przedstawiona w sposób uporządkowany i konsekwentny.

Formalna strona rozprawy

Rozprawa doktorska została napisana z dbałością o poprawność językową. Narracja jest czytelna i spójna, a poszczególne rozdziały odpowiadają treściowo tytułom i pojawiają się w odpowiedniej kolejności. Występują nieliczne błędy, które nie wpływają w sposób istotny na odbiór tekstu.

Problemem są występujące w pracy określenia, np.: Inny punkt widzenia na ... s. 21; DSM V, s. 54, powinno być DSM 5; pokazały ... s. 180 personalizacja; R. Burke-Johanson i (s. 192) – pełne imiona na początku zdania; Mówiąc językiem metodologii ... s. 203; nadużywanie stwierdzenie Jeżeli chodzi – około stu razy;

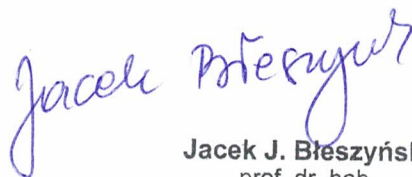
Odnosząc się do redakcji tekstu. W dysertacji rozdziały nie zostały wydzielone od nowej strony. Pozostawienie przyimków i spójników na końcu linii.

Przedstawiony mi do recenzji tekst jest spójny. Doktorantka podjęła się przedstawienia problematyki przetrwałych zaburzeń wymowy w odniesieniu do integracji szkolnej i osiągnięć szkolnych uczniów kończących etap edukacji wczesnoszkolnej. Dokonała rzeczowej analizy, wskazując cel prowadzonych badań, stawiając pytania badawcze i odpowiadając na nie. Całość pracy pozwala stwierdzić, iż Doktorantka potrafi z uwzględnieniem aktualnej wiedzy zaprojektować badania, zrealizować założony cel badawczy oraz zestawić uzyskane wyniki z tych badań z wcześniej podejmowanymi przedsięwzięciami z tej dziedziny. Na podstawie dokonanych badań wnioskuje i wskazuje implikacje dla praktyki z postulatami do dalszych dociekań badawczych.

Uwagi końcowe i konkluzja

Dokonując ostatecznej oceny, pragnę stwierdzić, iż przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska mgr Agata Zofii Trębacz-Ritter pt. Przetrwale zaburzenia wymowy a integracja szkolna i osiągnięcia szkolne uczniów kończących etap edukacji wczesnoszkolnej, napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Iwony Chrzanowskiej na Uniwersytecie Adama Mickiewicza, Poznań, spełnia wymagania określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668 z późniejszymi zmianami).

Wnoszę o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie rozprawy doktorskiej mgr Agata Zofii Trębacz-Ritter do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Wnioskuje do Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika UAM w Poznaniu w związku z wysokimi walorami teoretycznymi i badawczymi o umożliwienie opublikowania dysertacji w formie publikacji zwartej.

Jacek J. Błeszyński
prof. dr hab.
 nauk społecznych

Toruń, 6 czerwca 2023 r.

Toruń, 6 czerwca 2023 r.

prof. dr hab. Jacek J. Bleszyński
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Agaty Zofii Trębacz-Ritter

pt. *Przetrwale zaburzenia wymowy a integracja szkolna i osiągnięcia szkolne uczniów kończących etap edukacji wczesnoszkolnej* (Speech sound disorders and their importance for educational performance and school integration of the third-grade primary school students) napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Iwony Chrzanowskiej; Uniwersytet Adama Mickiewicza, Poznań 2023

Ogólna ocena rozprawy

Przedstawiona mi do recenzji rozprawa mgr Agaty Zofii Trębacz-Ritter pt. *Przetrwale zaburzenia wymowy a integracja szkolna i osiągnięcia szkolne uczniów kończących etap edukacji wczesnoszkolnej* składa się z 586 stron. Podjęto w niej problematykę funkcjonowania uczniów w wadami wymowy, którzy podlegali wcześniejszym oddziaływaniom terapeutycznym logopedów, z ograniczonymi efektami tej pracy. Jest to rozprawa, która dotyczy nie tyle efektywności prowadzonych terapii, co występowania przetrwałych zaburzeń mowy z wskazaniem na funkcjonowanie uczniów w środowisku szkolnym i rodzinnym. Problem przedstawiony przez mgr Agatę Zofię Trębacz-Ritter charakteryzuje triada badawcza - uczeń, rodzic, nauczyciel-terapeuta-wychowawca (często logopeda w jednym), która odnosi do uzyskiwanych osiągnięć edukacyjnych, czy bardziej wpływu lub przystosowania w odniesieniu do uzyskiwanych osiągnięć.

Rozprawa jest ważnym i wiele wnoszącym opracowaniem, zarówno w odniesieniu do przedstawionej agendy bibliograficznej, podejścia metodologicznego, jak również przeprowadzonych badań. Co istotne Autorka posiada odpowiednie kompetencje i kwalifikacje do prowadzenia badań dotyczących wad wymowy i funkcjonowania ucznia w systemie szkolnym.

Struktura i zawartość treściowa rozprawy

Praca ma charakter opracowania naukowego w ujęciu tradycyjnym, tj. dokonano podziału na część teoretyczną, w skład której weszły pierwsze trzy rozdziały (Teoretyczne tło

rozważań nad problematyką osiągnięć szkolnych i integracji szkolnej uczniów w wieku wczesnoszkolnym; Mowa, wymowa i ich formy zaburzone w polskim i międzynarodowym dyskursie logopedycznym; Zaburzenia wymowy. Implikacje dla szkolnego funkcjonowania uczniów w wieku wczesnoszkolnym), metodologiczną (Założenia metodologiczne badań własnych) oraz badawczą (Osiągnięcia szkolne i integracja szkolna uczniów z przetrwałymi zaburzeniami wymowy – analiza i interpretacja wyników badań własnych). Praca kończy rozdział nienumerowany (Zakończenie oraz implikacje praktyczne) oraz bibliografia (s. 530-574), załączniki (s. 575-580) i spis rysunków i tabel (s. 581-586).

Praca ma charakter komplementarny i spełnia wymogi opracowania naukowego.

Ocena merytoryczna poszczególnych części rozprawy

Część teoretyczna, opierająca się na trzech rozdziałach, to wprowadzenie do sformułowanego problemu badawczego w ujęciu interdyscyplinarnym, czyli m.in. z zakresu logopedii, językoznawstwa, psychologii, pedagogiki.

W pierwszym rozdziale pt. *Teoretyczne tło rozważań nad problematyką osiągnięć szkolnych i integracji szkolnej uczniów w wieku wczesnoszkolnym* Autorka przedstawiła przeglądowo teorie dotyczące rozwoju człowieka - ucznia z wadami wymowy (L. S. Wygotski, R. J. Havighurst i Urie Bronfenbrenner) oraz integracji szkolnej uczniów (Arnold J. Sameroff, Richard M. Lerner i Leon Festinger), które wpisały się w poruszaną problematykę. Przedstawiony materiał przyjął formę dyskusji i pogłębionej analizy z ukierunkowaniem na problematykę ucznia z wadą wymowy.

Kolejny rozdział pt. *Mowa, wymowa i ich formy zaburzone w polskim i międzynarodowym dyskursie logopedycznym; Zaburzenia wymowy* został poświęcony problemom logopedycznym. Rzeczowo poprowadzono analizę klasyfikacji zaburzeń mowy (i wymowy) zarówno w odniesieniu do polskiego systemu, jak również zagranicznych opracowań – w tym przypadku anglojęzycznych oraz podjęto merytoryczną dyskusję. Podczas lektury natknąłem się na problem powoływania pośredniego. Dotyczy to odwołania się do klasyfikacji Ireny Styczek (s. 45) za Jastrzębowską: „Określa nim opóźnienie w nabywaniu języka na skutek opóźnień w kształtowaniu się struktur mózgowych.” Oznacza to, że zaburzenie mowy nie jest postrzegane wyłącznie jako zaburzenie artykulacji, a raczej jako niedokształcenie mowy pochodzenia korowego (Jastrzębowska, 2013, s. 378)”. Irena Styczek przedstawia dyslalię, jako „opóźnienie w przyswajaniu sobie języka, na wskutek opóźnianego wykształcenia się funkcji pewnych struktur mózgowych” (I. Styczek, 1991, Logopedia, PWN, s. 250) – nie chodzi o wykształcenie struktur, ale ich funkcji – co nie jest tożsamym.

W przedstawionych analizach brakuje, choć nie wydaje się konieczne, odniesienia do innych klasyfikacji, np. Janiny Szumskiej, jak i innych podejść I. Styczek. Ważne i adekwatne jest przedstawienie problematyki diagnozy w ujęciu *Speech sound disorder* w opisie nienormatywnych realizacji dźwięków mowy, co stanowi istotę pisanej dysertacji w szczególności resztkowe błędy wymowy (*residual speech errors*) i utrzymujące się zaburzenia wymowy (*persistent speech sound disorder*). Pani Magister podjęła się nie tylko przedstawienia problemu, podjęcia dyskusji, ale również analizy porównawczo-krytycznej swoich założeń, co stanowi dla mnie podstawę do wysokiej oceny przedsięwzięcia. Droga, jaką wybrała Doktorantka jest jedną z wielu możliwych, wybór został dobrze zaargumentowany i poparty literaturą.

Trzeci rozdział, zatytułowany *Implikacje dla szkolnego funkcjonowania uczniów w wieku wczesnoszkolnym*, moim zdaniem harmonizuje się w podejściu pedagogicznym. Przedstawienie terminu *przetrwałe zaburzenia wymowy* w ujęciu literatury zagranicznej i w oparciu o polskie badania zostało dobrze udokumentowane i prawidłowo wykorzystane. Odniesienie się do problemów etiologii, jak również uwarunkowań wpływających na rozwój dziecka, jako ucznia w odniesieniu do wymagań podstawy programowej oraz rozwoju społecznego, są osadzone w istocie problemu, jak również odnoszą się do prowadzonych przez Autorkę badań.

Część teoretyczna jest napisana w sposób klarowny, odnosi się do poruszanej tematyki. Mankamentem jest prezentacja materiału, często nadmiernie wyjaśniająca problematykę, która na poziomie dysertacji powinna być znana recenzentom i można było ją pominąć. Tekst jest dobrze przygotowany edytorsko (może zostać opublikowany - co będę zalecał w dalszej części swojej opinii).

W części poświęconej badaniom zostały przedstawione wszystkie ważne elementy wymagane metodologią badań jakościowych. Autorka podjęła się dyskusji i argumentacji dotyczącej wyboru swojej drogi badawczej. Jest to dojrzałe i wieloaspektowe podejście z prezentacją dylematów, argumentów oraz konsekwencją wyboru rozwiązań.

Przedstawiono dwa pytania badawcze, z których pierwsze zostało uszczegółowione 7 pytaniami. W przypadku 1.7. sugerowałbym dla ukazania logicznej struktury, aby wyszczególnić 1.7.1 pytanie doprecyzowujące problem hetero/homogeniczności grupy badanej. Podjęte badania w równoległej strategii są dobrze zaargumentowane. W badaniach posłużono się już opracowanymi narzędziami. Brakuje informacji o analizie dokumentów, w tym przypadku wytworów dziecka, jakim są próbki pisma uczniów (zamieszczone w pracy).

Nie jest dla mnie jasnym stwierdzenie: *Autorka zakładała, że po wcześniejszej deklaracji wychowawcy przeprowadzi badanie logopedyczne w celu potwierdzenia bądź wykluczenia występowania zaburzenia wymowy, ale pozytywny efekt diagnozy nie będzie zobowiązywał rodziców do wyrażenia zgody na kontynuację udziału dziecka w projekcie* (s. 204). Zgodnie z przedstawioną tabelą, trzy nauczycielki posiadały kwalifikacje logopedyczne i obejmowały opieką terapeutyczną 5 dzieci. Pozostałe nauczycielki nie posiadały kompetencji do przeprowadzenia diagnozy logopedycznej (opieka nad 13 dzieci). Również nie jest dla mnie jasne stwierdzenie: *że po wcześniejszej deklaracji wychowawcy przeprowadzi badanie logopedyczne – czy chodzi, że wychowawca przeprowadzi; czy że wychowawcy przeprowadzą, czy zostaną one przeprowadzane przez Doktorantkę?*

W tabeli 8 dokonano opisu charakterystyki uczniów z przewlekłymi zaburzeniami mowy (s. 207-209). Zarówno tu, jak i późniejszym tekście brakuje doprecyzowania z użyciem terminów logopedycznych, np. deformacja głosek – o jakim charakterze?. Nie znalazłem też informacji o braku lub występowaniu/współwystępowaniu zaburzeń i chorób u badanych dzieci. Moim zdaniem, mogą one mieć istotny wpływ na ich funkcjonalnie, jak również ograniczenia efektywności terapii logopedycznej (np. u dziewczynki 12 Marta z ilorazem inteligencji poniżej przeciętnej, s. 384).

Dobór grupy kontrolnej składającej się z trzech uczniów uważam za problematyczny, zarówno z powodu prowadzonych badań, które są oparte na metodologii jakościowej, ilości uczniów w tej grupie, jakości doboru pod względem porównawczym z grupą badaną oraz samego doboru (s. 213). Uważam takie działanie za zbędne.

Dobór narzędzi uznaję za prawidłowy i dobrze opisany. Kolejnym problemem, choć do przyjęcia, jest wyjaśnienie, iż: *autorka nie włączyła do badań uczniów ze średniego miasta ze względu na trudności logistyczne związane z organizacją procesu badawczego* (s. 235).

Zasadne, świadczące o świadomym podejściu do procesu badawczego są ograniczenia badań własnych uwzględnione przez Doktorantkę.

Część badawcza ma ustrukturyzowany charakter. Podział w tej części został dokonany ze względu na miejsce prowadzonych badań (w domyśle, miejsce zamieszkania ucznia). Zaprezentowano badania w odniesieniu do osiągnięć szkolnych i integracji szkolnej uczniów z przetrwałym zaburzeniem wymowy, uwzględniając miejsce zamieszkania dzieci po sześcioro: z dużego miasta (Filip, Kinga, Aneta, Jakub, Michał, Beata), z małego miasta (Kacper, Marcel, Karolina, Ewa, Anna, Marta), ze wsi (Piotr, Eliza, Jan, Sonia, Bruno, Eryk). Wiek dzieci wahał się od 9,4 do 11,2 [dzieci z miasta: Beata (10;3); Michał (9;9); Jakub

(10;5); Aneta (10;4); Kinga (10;4); Filip (10;3); z małego miasta: Marta (9;4); Anna (10;0); Ewa (9;11); Karolina (9;6); Marcel (10;3); Kacper (10;0); ze wsi: Piotr (9;10); Eliza (10;3); Jan (9;9); Sonia (9;8); Bruno (11;2)], co uznają za dużą rozpiętość wieku badanych uczniów.

Opisy zostały przedstawione w sposób schematyczny, ilościowe w formie graficznej i są one adekwatne do poruszanej problematyki. Autorka starała się rzetelnie zaprezentować zgromadzony materiał, a w podsumowaniu odnieść się do literatury. Przedstawienie różnych uwarunkowań i problemów związanych z kształtowaniem się umiejętności społecznych uczniów, jak również uwarunkowań rodzinnych (w szczególności współpracy ze specjalistami – logopedą), są ważnym elementem analizy strukturalnej. Doceniam prawidłowe przedstawianie wyników analiz zapisu fonetycznego, ale w niektórych brakuje uszczegółowienia problemów występujących zaburzeń mowy. Staram się tu ukazać problem stosowanych nazw, jakie w przypadku nas, logopedów obowiązują. Przykładem może być stosowanie terminologii specjalistycznej, np. tyłozgryz (ze stomatologii – chociaż taką diagnozę powinien postawić ortodonta s. 275; ale i 399, 384), ale „Orientacyjna ocena warunków zgryzowych wskazuje na występowanie dotylnej wady zgryzu o typie tyłozgryzu” (s. 384) – co dla bezpieczeństwa określiłbym ze swojego doświadczenia – przesunięciem żuchwiczym.

Przedstawiona analiza z przetrwałym zaburzeniem wymowy w porównaniu z wynikami grupy kontrolnej w formie tabelarycznej (s. 494-495) pozwalają na dokonanie analizy porównawczej, która stała się podstawą opisu problemu i wnioskowania przez Doktorantkę. Podział na osiągnięte wyniki szkolne pozwolił na przedstawienie wnioskowania odnośnie uzyskiwania przez uczniów przewidywanych sukcesów szkolnych i akceptacji społecznej. Wnioski są ogólne, zgodne z założeniami badań jakościowych, błędem byłoby ich generalizowanie. Brakuje mi odniesienia się w tej końcowej części do założeń Stanisława Grabiasa (o których Doktorantka wspominała w swojej pracy).

Rekomendacje praktyczne - ważny element prac badawczych na kierunkach społecznych - są koherentne z prowadzonymi badaniami i założeniami badawczymi. Wniosek pozwala mi stwierdzić, iż założenia metodologiczne, agenda literatury, grupa badawcza z posiadanymi kwalifikacjami i kompetencjami pozwoliły mgr Agacie Zofii Trębacz-Ritter na sprawne, zgodnie z założonymi procedurami przeprowadzenie procesu badawczego i złożenia dysertacji.

Wykorzystana literatura

W rozprawie wykorzystano ponad 500 pozycji, 10 źródeł internetowych i dwa akty prawne. Została ona prawidłowo dobrana pod względem podejmowanych problemów, aktualności

publikacji, jak również selekcji źródeł. Publikacje te zostały przede wszystkim wykorzystane do prezentowania problemów, ale na szczególną uwagę zasługuje fakt podejmowania dojrzałej dyskusji i polemiki. Dotyczy to zarówno problemów badawczych, jak również metodologii, jaką Autorka dostosowała do wymogów badań własnych – wynikających również z uwarunkowań pandemicznych.

W bibliografii znajdują się jednak pozycje, które nie zostały wykorzystane w pracy, np. Szulc A., Wełórka J., Rymaszevska J., Pilecki M., Gałęcki P., Sidorowicz S. (2018). W odniesieniu do pozycji Kryteria diagnostyczne zaburzeń psychicznych DSM V. Udra Urban & Partner, nieprawidłowo zapisano tytuł (<https://www.ikamed.pl/kryteria-diagnostyczne-zaburzen-psychicznych-dsm-5-174--urb00961>). Tak napisany tytuł jest na s. 158, natomiast na s. 54 jest błędny przypis.

Poza tym bibliografia jest przedstawiona w sposób uporządkowany i konsekwentny.

Formalna strona rozprawy

Rozprawa doktorska została napisana z dbałością o poprawność językową. Narracja jest czytelna i spójna, a poszczególne rozdziały odpowiadają treściowo tytułom i pojawiają się w odpowiedniej kolejności. Występują nieliczne błędy, które nie wpływają w sposób istotny na odbiór tekstu.

Problemem są występujące w pracy określenia, np.: Inny punkt widzenia na ... s. 21; DSM V, s. 54 powinno być DSM 5; pokazały ... s. 180 personalizacja; R. Burke-Johanson i (s. 192) – pełne imiona na początku zdania; Mówiąc językiem metodologii ... s. 203; nadużywanie stwierdzenie Jeżeli chodzi – około stu razy;

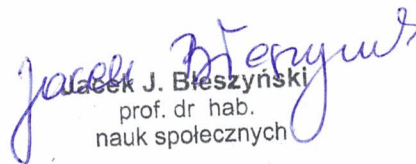
Odnosząc się do redakcji tekstu. W dysertacji rozdziały nie zostały wydzielone od nowej strony. Pozostawienie przyinków i spójników na końcu linii.

Przedstawiony mi co recenzji tekst jest spójny. Doktorantka podjęła się przedstawienia problematyki przetrwałych zaburzeń wymowy w odniesieniu do integracji szkolnej i osiągnięć szkolnych uczniów kończących etap edukacji wczesnoszkolnej. Dokonała rzeczowej analizy, wskazując cel prowadzonych badań, stawiając pytania badawcze i odpowiadając na nie. Całość pracy pozwala stwierdzić, iż Doktorantka potrafi z uwzględnieniem aktualnej wiedzy zaprojektować badania, zrealizować założony cel badawczy oraz zestawić uzyskane wyniki z tych badań z wcześniej podejmowanymi przedsięwzięciami z tej dziedziny. Na podstawie dokonanych badań wnioskuje i wskazuje implikacje dla praktyki z postulatami do dalszych dociekań badawczych.

Uwagi końcowe i konkluzja

Dokonując ostatecznej oceny, pragnę stwierdzić, iż przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska mgr Agata Zofii Trębacz-Ritter pt. Przetrwale zaburzenia wymowy a integracja szkolna i osiągnięcia szkolne uczniów kończących etap edukacji wczesnoszkolnej, napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Iwony Chrzanowskiej na Uniwersytecie Adama Mickiewicza, Poznań, spełnia wymagania określone w Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 poz. 1668 z późniejszymi zmianami).

Wnoszę o przyjęcie rozprawy i dopuszczenie rozprawy doktorskiej mgr Agata Zofii Trębacz-Ritter do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Wnioskuje do Rady Naukowej Dyscypliny Pedagogika UAM w Poznaniu w związku z wysokimi walorami teoretycznymi i badawczymi o umożliwienie opublikowania dysertacji w formie publikacji zwartej.

Jacek J. Bleszyński
prof. dr hab.
nauk społecznych

Toruń, 6 czerwca 2023 r.

